

ФОГК, у яких залежно від місця поширення вживалися КГ *Kohl* або *Kraut*: *das macht das Kraut nicht fett/das macht den Kohl nicht fett* – «це не дуже допоможе» (з XVII ст. у вжитку) [12, с. 884]. Капуста була у Середньовіччі їжею бідних людей, так як була невибагливою до зберігання, тому користувалася популярністю на кухні. У Північній Німеччині є навіть назва вулиці *Kohlstraße*, а у місті Штуттгарт кожного року проходить у жовтні найбільше в країні свято капусти [10, с. 67]. Капусту та буряк раніше вирощували разом, на відміну від інших польових культур, тому з XVII ст. *Kraut und Rüben* – «хаос, безлад» [6].

Спочатку лексема *Gemüse* (овочі) побутувала у вжитку як *'Brei, Speise'*, пізніше почала позначати кашу з варених овочів [7]. У XX ст. овочевим називався суп, інгредієнтами якого були всі садові овочі, тому ФОГК *quer durch den Gemüsegarten* – «овочевий суп» [12, с. 2028].

Із сер. XIX ст. КГ *Salat* у ФОГК позначає 'хаос, безлад': *Da haben wir den Salat!*. Слово *Salat* було запозичене у XV ст. з італ.: *'insalata'* – мішана страва, яка подається холодною, тому: *Skisalat* – «нешасний випадок під час катання на лижах», а *Bandsalat* – «заплутана магнітофонна стрічка» [6].

Всі ФО з КГ *Tomate* виникають на поч. або сер. XX ст., а лексема *Tomate* з'явилася у вжитку в Німеччині на поч. XVII ст. [7], оскільки ще у XVI ст. у Південній Німеччині помідори (овочі, які були родом з Мексики) вирощувалися німцями у садах як декоративні рослини, бо вважалися ядовитими. В їжу почали вживатися спочатку французами лише з часів Революції, і пізніше потрапили на німецьку кухню [10, с. 134]. З 1920 р., коли були перші невдалі спроби збирання великого врожаю помідор, виникає ФОГК *eine treulose Tomate sein* – «ненадійна людина, яка не дотримується своїх обіцянок/друг або знайомий, який довго не дає про себе знати» [12, с. 1630]. Проте ймовірніше, що походження цієї ФОГК пов'язане з італійцями, яких в роки Першої Світової Війни вважали ненадійними та невірними, а оскільки вони вирощували та їли багато помідор, то й називали їх почали *Tomate* [12, с. 1630].

КГ *Zwiebel* у складі ФОГК означає 'муку, плач, сльози': *er sucht Zwiebeln* – «він примушує себе заплакати». Оскільки у людини, яку піддають мукам та тортурам, очі повні сліз, як у того, хто нарізає цибулю, то ФОГК *einen Zwiebeln* ('zwiebeln' – з XVII ст. похідне дієслово від іменника 'Zwiebel') – «мучити когось» [12, с. 1784].

Кожен із КГ *Paprika, Rettich, Schnittlauch, Spinat* виходить до складу лише однієї досліджуваної ФОГК, що можна пояснити пізнім поширенням цих лексем та нечастим використанням цих овочів та зелені на німецькій кухні. Так, лексема *Paprika* запозичена у XIX ст. із сербської [7], а батьківщиною шпинату є Персія і спочатку він був завезений арабами у XI ст. до Італії [7]. Якщо «гострий як перець», то *scharf wie Paprika* [12, с. 1302], хто «добре бачить», той *hat ein Augenmaß wie ein Rettich* [12, с. 5000], *Butter in den Spinat tun* – «покращити своє фінансове становище» [12, с. 286], *Schnittlauch auf allen Suppen sein* – «скрізь сунути свого носа» [12, с. 6395].

Таким чином, значну роль у виникненні та розвитку ФОГК відіграють екстралінгвальні чинники фактори, зумовлюючи їх національний характер, що не в останню чергу відображається на активності одних КГ та пасивності інших. Серед КГ тематичної групи «Овочі та зелень» найактивнішими у процесі творення ФОГК є лексеми *Bohne, Kartoffel, Rübe*, що безпосередньо пов'язане з поширенням цих продуктів харчування у країні, їх популярністю та доступністю. Низькою активністю відзначаються лексеми *Paprika, Rettich* та *Spinat*, оскільки їх батьківщиною є заморські країни, що призвело до їх пізньої популяризації, зумовило високу вартість і тим самим недоступність для широких верств населення.

Перспективним напрямком подальших досліджень вважаємо вивчення засобів перекладу ФОГК зі збереженням їх національно-культурного компонента.

Література:

1. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / [уклад. Р. В. Болдирев та ін.]. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 1: А–Г. – 1982. – 632 с.
2. Німецько-український фразеологічний словник [уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. – К. : Радянська школа, 1981. – Том 1. – 416 с.; Том 2. – 382 с.
3. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии / А. Д. Райхштейн. – М. : Высшая школа, 1980. – 143 с.
4. Словник української мови: в 11 томах / [уклад. під кер. академ. І. Білодіда]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 2: Г–Ж. – 1971. – 552 с.
5. Die traditionelle Küche Schleswig-Holsteins [Електронний Ресурс]: Quelle: creative commons / www.rezeptewiki.org. – 2015. – Режим доступу: http://www.schleswig-holstein.de/Portal/DE/Portal_node.html.
6. Duden. Das Bedeutungswörterbuch [Електронний Ресурс]: 4. Aufl. – Mannheim, 2010. – [CD-ROM].
7. Duden. Das Herkunftswörterbuch [Електронний Ресурс]: 4. Aufl. – Mannheim, 2007. – [CD-ROM].
8. Kartoffelanbau in Deutschland. Geschichte [Електронний Ресурс]. – 2014. – Режим доступу: <http://www.derweg.org/deutschland/geschichte/kartoffel.html>
9. Metzger C. Culinarie Deutschland. Deutsche Spezialitäten / Christine Metzger. – Potsdam, 2013 – 467 S.
10. Müller K. Kleine Geschichte des Essens und Trinkens. Vom offenen Feuer zur Haute Cuisine / Klaus Müller. – München : C. H. Beck Verlag, 2009 – 175 S.
11. Peter P. Kulturgeschichte der deutschen Küche / Peter Peter. – München: C. H. Beck Verlag, 2008 – 255 S.
12. Röhrich I. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten/I. Röhrich. – in 5 Bänden. – Herder. Freiburg. Basel. Wien, 1995. – 1910 S. http://www.schleswig-holstein.de/Portal/DE/LandLeute/Menschen/TypischSchleswigHolstein/DietraditionelleKuecheSchleswigHolsteins/DietraditionelleKuecheSchleswigHolsteins_node.html

УДК 81'373.611'362

Н. Є. Леміш,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ НОМІНАЦІЙ НА ПОЗНАЧЕННЯ КАУЗАЛЬНИХ ДОМІНАНТ У НІДЕРЛАНДСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено вивченню номінацій на позначення каузальних домінант у віддалено- та близькосторідних мовах в етимологічному аспекті. У нідерландській мові етимологічний аналіз здійснено для таких лексем, як: *tegetoetkoming, doel, gevolg*; в українській: *підстава, умова, допуст / поступка, мета / ціль, висновок, наслідок, за-сіб*; у російській: *основание, условие, уступка, цель, вывод, следствие, средство*. Основним здобутком пропонува-

ної розвідки є вірогідна реконструкція етимонів досліджуваних домінант, що у подальшому дасть змогу зіставити архетипні уявлення про каузальність у різних етнокультурах.

Ключові слова: етимологічний аналіз, каузальні домінанти, реконструкція, етимони, архетипні уявлення.

Стаття посвячена изучению номинаций, обозначающих каузальные доминанты, в далеко- и близкородственных языках в этимологическом аспекте. В нидерландском языке этимологический анализ осуществлён для таких лексем, как: *tegemoetkoming, doel, gevolg*; в украинском: *підстава, умова, допуст / поступка, мета / ціль, висновок, наслідок, засіб*; в русском: *основание, условие, уступка, цель, вывод, следствие, средство*. Основным результатом предложенного исследования является вероятностная реконструкция этимонів изучаемых доминант, что в дальнейшем даст возможность сопоставить архетипные представления о каузальности в разных этнокультурах.

Ключевые слова: этимологический анализ, каузальные доминанты, реконструкция, этимоны, архетипные представления.

The article deals with the causal dominants nominations studying in the far- and close-related languages in the etymological aspect. In the Dutch language there have been etymologically analysed such lexemes as: *tegemoetkoming, doel, gevolg*; in the Ukrainian language: *підстава, умова, допуст / поступка, мета / ціль, висновок, наслідок, засіб*; in the Russian language: *основание, условие, уступка, цель, вывод, следствие, средство*. The present study logically follows the previous research of the author devoted to nominations designating the causal dominants with the Latin stems (cause, reason, condition, concession, purpose, effect, conclusion, result, consequence, means in the English language; *reden, conditie, concessie, effect, conclusie, resultaat, middel* in the Dutch language; *causa, razón, condición, concesión, fin / final, efecto, conclusión, result / resultado, consecuencia, medio* in the Spanish language; *ефект, результат* in the Ukrainian language; *эффект, результат* in the Russian language), as well as the possible reconstruction of the archetype images of the causal dominants, reflected in the English, Dutch, Spanish, Ukrainian, and Russian languages speakers' consciousness. The latter has been realized with the help of Proto-Italic and Proto-Indo-European languages protoforms. The major result of the article proposed lies in the probabilistic reconstruction of the studied dominants etymons which will enable the comparison of the causal archetype images in different ethnocultures in order to define common and specific features in the language pictures of ancient Germans, Romans, and Slavs.

Key words: etymological analysis, causal dominants, reconstruction, etymons, archetype images.

Сучасні етимологічні дослідження характеризуються вивченням етимонів і реконструкцією архетипів як «первісної вродженої психічної структури, <...>, що забезпечує цілісність і єдність людського сприйняття й виявляється у знакових продуктах культури (у вигляді архетипних образів)» [11, с. 40–41]. Етимологія загалом, займаючись вивченням походження слів, історичних перспектив і змін у значенні цих слів [24, с. 205], сприяє засвоєнню іноземних мов як інструмент для розуміння й запам'ятовування нових лексем [17; 20, с. 589]. Саме «в етимології вивчається взаємодія розуму людського суспільства, його історичного досвіду з природними умовами життя й становлення етносу» [4, с. 174], а, відтак, **актуальність** дослідження каузальних домінант (складових каузального комплексу – ментально-логічного конструкту, який віддзеркалює онтолого-гносеологічну мекакатегорію каузальності у свідомості індивіда) в етимологічному аспекті не викликає сумнівів. До того ж, «етимологія кожного окремого слова потребує індивідуального підходу» [10, с. 208], позаяк кожне слово несе певну історичну інформацію [12].

Мета статті полягає у здійсненні етимологічного аналізу номінацій на позначення каузальних домінант у віддалено-та близькоспоріднених мовах, що зумовило висунення та вирішення таких **завдань**: 1) уточнити процедуру етимологічного аналізу; 2) окреслити в мовах дослідження коло каузальних домінант для опрацювання у межах пропонованої розвідки; 3) проаналізувати в етимологічному аспекті номінації на позначення визначених каузальних домінант з виявленням їх можливих архетипів й етимонів у різних етнокультурах.

Етимологічний аналіз, за О. О. Селівановою, «починається з установлення статусу слова у плані його успадкування мовою у процесі її еволюції чи запозичення з іншої мови» [11, с. 154], тобто йдеться про процедуру реконструкції етимонів, а головне завдання етимолога у такому випадку полягає у розкритті історії слів до давніх форм і значень, з оперттям на факти споріднених мов [5, с. 260]. При цьому В.І. Кодухов акцентує на важливості припущень про мотивування семантики слова [5, с. 261], оскільки з-поміж основних критеріїв для з'ясування етимології найскладнішим і менш розробленим є семантичний [10, с. 194]. Проте саме врахування останнього дозволяє зібрати найповнішу інформацію про значення слова [13, с. 147]. Семантична реконструкція часто здійснюється із встановленням (хоча б гіпотетичним) факту запозичення слів, і відповідно етимологія виявляється на базі тієї мови, де таке слово виникло [10, с. 204]. Підтримуючи думку про те, що «мета етимологічних досліджень не тільки у встановленні «істинного» (= первісного) смислу якого-небудь слова, а саме у вивченні і відновленні історії слів і форм перш за все на основі окремих відомих мов» [1], у своїх наукових пошуках суттєву увагу приділяємо виявленню запозичень, що сприятиме встановленню територіальних, економічних, культурних відношень між різними етносами відповідних мов [13]. Такий підхід не є безпідставним, позаяк, наприклад, більшість англійських слів походить від латинської та грецької мов [20, с. 581]. М. Джавед у своїй розвідці [20, с. 583] подає інформацію про відсоток запозичень в англійську мову в науковій, медичній та юридичній сферах: 29 % з лат., 29 % з франц., 26 % з герм., 6 % з грец., 10 % – інші. Також, слідом за М.К. Хенрі (1993), науковець зазначає, що 12 латинських і 2 грецьких корені у комбінації з 20 найчастотнішими префіксами генерують близько 100 тис. слів, а відтак, роль запозичень важко переоцінити. Природним є той факт, що впродовж тривалого контакту етносів мови впливають одна на одну [20, с. 582], при чому запозичення, як правило, є несвідомим процесом. Таким чином, етимологічний аналіз сприяє виявленню статусу слів – запозичених або рідних [4, с. 581; 7, с. 13; 25; 26], а його використання у навчанні – поліпшенню грамотності; осмисленню й розумінню слів; поглибленню знання мови і підвищенню інтересу до неї. За Л.В. Щербою, сама «орфографія, будучи майже послідовно етимологічною (словопродукуючою), <...>, змушує розкладати слова на складові частини, підшукувати їм споріднені форми <...>» [16, с. 59]. Принцип розкладання каузальних домінант на конституенти за умови неможливості виявити етимони для цілих лексем є основним у застосуванні нами етимологічного аналізу у пропонованій статті.

Загалом до каузальних домінант каузального комплексу в **англійській** мові нами віднесено такі лексеми: *cause, reason, condition, concession, purpose, effect, conclusion, result, consequence, means*; у **нідерландській**: *oorzaak, reden, conditie, concessie / tegemoetkoming, doel, effect, conclusie, resultaat, gevolg / consequentie, middel*; в **іспанській**: *causa, razón, condición, concesión, fin / final, efecto, conclusión, result / resultado, consecuencia, medio*; в **українській**: *причина, підстава, умова, допуст / поступка, мета / ціль, ефект, висновок, наслідок, засіб*; у **російській**: *причина, основание, условие, уступка, цель, эффект, вывод, результат, следствие, средство*. Семантичний розвиток каузальних домінант в англійській та нідерландській мовах було репрезентовано у статтях англійською мовою [21; 22]. З попереднього етимологічного аналізу вищезазначених домінант до одиниць, які мають латинську основу, залуче-

но наступні: 1) усі каузальні доміанти англійської мови; 2) *reden, conditie, concessie, effect, conclusie, resultaat, middel* нідерландської; 3) усі каузальні доміанти іспанської мови; 4) *ефект, результат* української; 5) *эффект, результат* – російської мови [8]. Уточнення поняття *архетипу* і реконструкцію архетипних уявлень про *причину* як базову доміанту каузального комплексу в усіх мовах вивчення також було здійснено у нашій попередній праці (дет. див. [9]). Отже, у пропонованій розвідці у фокусі вивчення знаходяться такі лексеми: (нід.) *tegemoetkoming, doel, gevolg*; (укр.) *підстава, умова, допуст / поступка, мета / ціль, висновок, наслідок, засіб*; (рос.) *основание, условие, уступка, цель, вывод, следствие, средство*.

В етимологічних словниках **української** мови каузальна доміанта **підстава** відсутня, проте за аналогією з *причиною* (тобто *при-* + *чин*), аналізовану доміанту можна розкласти на префікс **під-** і корінь **став**. Префікс **під-** має значення «знаходитися знизу» і є відомим у всіх давньослов'янських мовах; вважається похідним від **po-* [3, т. 2, с. 914]. Корінь **став** < *ставити*, є спорідненим з лит. *stovėti, stoviu* «стояти», лтс. *stavet*, гот. *stojan* «спрямовувати», англос. *stowian* «утримувати», ср.-нж.-нем. *stouwen*, нов.-в.-н. *stauen* «запруджувати, затримувати» < праїндоевр. **stā* («стояти») [2, т. 5, с. 390; 14, т. 3, с. 742]. Також до цих лексем віднесено лат. *restaurāre* «відновлювати», етимологію частини якої *staurare* можна простежити до прайтал. **(s)ta(je)-tod* («повинен вкрати») < праїндоевр. **(s)th₂-ie/o* («крати») [18, с. 584], **stauro* < праїндоевр. **stau-ro* < **steh₂-* («стояти»); > балтослов. **statei* > слов. **stati* (< **st-ne-h₂ / *st-n-h₂*) / **stojati* [28]. Аналогічна ситуація з каузальною доміантою **підстава** спостерігається й у російській мові, де лексеми **основание** в етимологічних словниках немає, однак подається **основа** (загальнослов'янське, як термін ткацтва) *«основать»*, двн.-рус., ст.-слов. *основание, основати*, пов'язується зі значенням дієслова *сновать*, в.-луз. *snować, snuć* «робити основу тканини», *snowadło* [14, т. 3, с. 162]. М. Фасмер акцентує, що твердження про спорідненість з хеттським *aššanu-* («влаштовувати») є помилковою. М. М. Шанський зазначає, що *основати* є префіксальним утворенням від *сновати*, того ж кореня, що й лат. *snaujis* «петля», гот. *snīwan* «поспішати», т. п. [15].

У **нідерландській** мові каузальна доміанта **voorwaarde** < срн-нід. *voorwoorde* («застереження, договір»). Пов'язується з англ. *forward* < староангл. *foreweard* («умова, угода, домовленість, контракт, договір, страхування/ гарантія») < *fore-* + *ward* («варта, охорона / збереження»). **Fore-** < староангл. *fōr(e)-* < прагерм. **fura-*, **furai-* («до, перед, задля») < праїндоевр. **per-*, **pr-* («до, раніше; через, повністю»). **Ward** < староангл. *weard* («вартівник, хранитель, охоронець, захисник; хазяїн, король, власник») < прагерм. **warduz* («охоронець, вартівник») < праїндоевр. **wer-* («підкиватися, захищати»). Або < ср-англ. *ward, warde* < староангл. *weard* («спостереження, варт, захист, охорона; форпост; очікування, сховування, засідка») < прагерм. **wardō* («захист, увага, охорона / збереження») (розширення герм. основи **wara-* «уважний» (англ. *wary, beware*) < праїндоевр. **wer-* («кривати»). Або *forward* < ср-англ. *foreward* < староангл. *foreweard* («передній, схильний до переду, носовий, ранній, попередній») < прагерм. **fura-* («перед-»), **warþaz* («звернений») < *fore* + *ward* [28]. **Умова** в **українській** мові в етимологічних словниках не подається (лише зазначається: «Умова, умовина, умовини, умовна, умовний, умовляти, умовлятися – див. мова»), тому ми розклали лексему на префікс *у-* та іменник *мова*. Префікс *у-* вважається спорідненим з індоєвр. **au* («від, геть; відсутній, віддалений») [14, т. 4, с. 142]. **Мова** (умовний, умовляти, умовлятися) < стсл. *мъва* «глас, нарікання» < праслов. **mъlva* «гомін», **mъlviti* «гомоніти»; хоча походження остаточно не є з'ясованим і інколи розглядається як звуконаслідувальне утворення; припускається зв'язок з лат. *murmurare* «бурмотіти», з праслов. **mel-/ *mol-* «молоти» [2, т. 3, с. 491]. Я. Б. Рудницький зазначає, що слово **мова** є зафіксованим у письмових джерелах з XVII ст., двнсл. *мълва*; рус. *молва*, діал. *молва*, т. п., дієслово *мовити* зі значенням «здатність людини говорити, висловлювати свої думки, бажання, почування»; арх. *язык*. Походить від індоєвр. кореня **mel-u-*, що відповідає **mel-dh-* («читати, обіцяти; хвалити») [3, т. 2, с. 826]. Каузальною доміантою **условие** в **російській** мові також немає в жодному з аналізованих словників. При розкладі слова на префікс *у-* та корінь **слов**, звертаємо увагу на етимологію останнього, оскільки значення префіксу є спільним як для російської, так і для української мов. Отже, **слово** < двн.-рус., ст.-слов. *слово*, пов'язується з чергуванням голосних у *слова, слыть*. Праслов. **slovo* (основа на *-es-*) є спорідненим з лтс. *slava, slave* («молва; репутація; похвала, слава») [14, т. 3, с. 673].

У **нідерландській** мові номінація на позначення *допусту* репрезентована (крім *concessie*) лексемою *tegemoetkoming* < *te gemoet + komen*. **Te** < старонід. *te, ti* < прагерм. **ta* < праїндоевр. **do* («to»). **Gemoet** < *gemoeten* < старонід. **gimuoten* < прагерм. **gamōtjanq*. **Komen** < срн-нід. *comen* < старонід. **kwēman* («приходити»), *kuman* < прагерм. **kwēmanq* < праїндоевр. **gʷem-* («крокувати, ступати»), **gʷēm-* («крокував») [28]. В **українській** мові етимологічної інформації про **допуст** практично немає, наведено лише однокореневі слова: *допуск, допускати, допустити, т.п.: пускати, пустити* [3, т. 2, с. 179]. Тому первинне семантичне значення цієї каузальної доміанти намагаємося вивести з сукупності префіксу **до-** та дієслова **пустити**. **До**, двнрус. *до / доже, дожь* («до тих пір, поки»), двнслов. *до* [14, т. 1, с. 519]. **Пустити** < двнслов. *поустити, поустѣти*, < праслов. **pustiti* (з гіпотетичним значенням по аналогії з грецькою «припиняти») [14, т. 3, с. 410–411]. За аналогією в **російській** мові значення лексеми **уступка** виводимо з префіксу *у-* та дієслова **ступать**. **Ступать, ступити** < двн.-рус. *ступити*, двн.-слов. *стѣпнѣти патѣѣти*; споріднене через розширення на *-p-* з грец. *στῆμφο* («топчу, жорстоко поводжусь, хулю»), грец. *ἀστεμφής* («незламний») (індоєвр. *-bh-*) [14, т. 3, с. 788]. М. М. Шанський зазначає, що префікс *у-* має негативне значення, а отже, **уступити** буквально означає «відійти назад» [15].

У **нідерландській** мові **doel** фіксується у 1258 р. [23] / 1282 р. [27], є спорідненим з двн-в.-нім. *tuola*, двн-фриз. *doele*, походить від прагерм. **doeljoō-* («розрив, діра, недосагнення»), через гот. *dals* «долина»), або прагерм. **deljo* («паз канавки»). Зазначається, що усі базові типи, що зустрічаються у германських мовах, походять від **dal* («рів, яма») [19, Vol. I; р. 595]. **Doel** < срн-нід. *doel, doele* («канавка, що розділяла два поля») < старонід. **duola* < прагерм. **dōlijō*, **dōlijō* («дол, долина»); споріднене з *dal* («даль, долина») [28]. В **українській** мові **мета** («ціль») – запозичення з лат. *meta* («ціль, межа; фініш, старт (початковий і кінцевий стовпи на іподромі)»), споріднене з лит. *mietas* («кіл, жердина»), лтс. *miets*, дінд. *methih (methi)* («стовп, кіл») [2, т. 3, с. 447]. Я. Б. Рудницький [3, т. 2, с. 811–812] **мету** подає через *мет* : *метати*, див. наступне слово – *метати* «кидати, метати, скидати», відоме всім слов'янам, походить від **metati* < індоєвр. корінь **met-*, що співпадає для багатьох індоєвр. мов (за Pokorny, с. 703). У **російській** мові номінація на позначення каузальної доміанти **мета** – **цель**, похідна від двн.-нім. *zil* («цель, мишень»). У словниках російської мови зустрічається лише з 18 ст., проте запозичено було значно раніше. Зазначаються два значення: 1) «місце, куди цілилися та намагалися попасти при пальбі», а також «результат, до якого прагнуть». Спорідненими є: укр. *ціль*, плс. *cel*. М. Фасмер зазначає, що до рос. мови **цель** прийшла через польськ. *cel* з сер.-в.-нім. *zil* («цель») [14, т. 4, с. 297–298]. Таку ж інформацію знаходимо у М. М. Шанського: «Запозичено з польськ. мови, де *cel* < сер.-в.-нім. *zil* «цель»» [15].

В **українській** та **російській** мовах каузальна доміанта **висновок / вивід** відсутня, тому пропонуємо звернутися до її морфологічного складу. Так, в укр. мові це префікс **ви-** + дієслово **водити**. **Ви-** – префікс; пор. *выбрать, выходить*; споріднений гот. *it*, двн.-ісл. *ut* («з») [14, т. 1, с. 366]. **Водить** – укр. *водити*, двн.-рус., двн.-слов. *водити*, пов'язане з чергуванням *веду, вести* [14, т. 1, с. 330–331]. **Вест** – І. («известный»), від двн.-слов. «я знаю» [14, т. 1, с. 304]. **Весть** – двн.-рус., двн.-слов. «знання», т. д. [14, т. 1, с. 304].

У **нідерландській** мові *gevolg* з'являється у 1285 р. [27] (*gevolgh* = «домовленість», має варіанти: *gheuolgh*, *ghevolghe*). Походить від дієслова *volghen* («слідувати, погоджуватися (з чимось)») з префіксом на позначення колективності / спільності *ghe-* [19, Vol. II, p. 259]. *Gevolg* < *ge-* + *volg* (корінь *volgen*). *Ge-* < срн-нід. *ge-*, *ghe-* < старонід. *gi-*, *ge-* < прагерм. **ga-* < праіндоєвр. **kóm*. Або *ge-* < старонід. **-i* < прагерм. **-ja* [28]. *Volgen* < срн-нід. *volgen* < прагерм. **fulgijanq*. Подальша етимологія не є повністю з'ясованою, можливо походить від складання двох коренів: **fullaz* («повний») + **gānq* («йти»), що могло перейти у значення «обслуговувати, йти з прислужником». Також могло бути похідним з праіндоєвр. **pelk-*, **polk-* («повертати, перекичувати, намотувати»), яке, поєднуючись з іншим дієсловом, могло утворювати прагерм. **felhanq* («приховувати»; «йти, продовжувати») [28]. В **українській** мові етимологічні словники не включають дані про походження каузальної домінанти *наслідок*, отже досліджуємо етимологію її складових: префікса *на-* й іменника *слід*. *Слід* < ст.-слов. *slǣdъ* ἵχνος < праслов. **slǣdъ* «слід, колія»; споріднене з *дангл. slidan* «сковзати, сповзати» < іє. **(s)leidh-* «слизкий; ковзати» [2, т. 5, с. 302]. Аналогічну інформацію подано й в [14, т. 3, с. 668]. *На* – укр. *на*, днв.-рус. *на*, днв.-слов. *на*, т. п. Споріднене з лит. *nuo-* «від, з», днв.-прус. *no*, *na* «відповідно, по», гот. *ana* «на, в, проти», т. і. Пор. з днв.-інд. *id* – посилювальна частка [14, т. 3, с. 33]. У **російській** мові лексеми *следствие* немає в жодному з аналізованих словників. Проте є *след* < днв.-рус., ст.-слов. *slǣdъ* ἵχνος < праслов. **slǣdъ*, т. п., як і для української мови [14]. *След* – загальнослов'янське, того ж кореня, що й лтс. *slids* «слизкий», днв.-в.-нім. *slito* «санчата». «След спочатку – «слід від полозів»» [15].

В **українській** мові *засіб* – префіксальне утворення від займенникового кореня *соб-*, відбитого також у днв. *собина* «власність, майно», *собити* «придбавати, присвоювати»; префікс *за-* має значення «придбавання» (пор. *закупити*, *запастися*, *заробити* тощо); усталенню цих утворень, можливо, сприяла асоціація з виразом *за собою* («мати певний запас, резерв») [2, т. 2, с. 239]. Щодо каузальної домінанти на позначення *засіб* у **російській** мові *средство* не було виявлено в жодному з аналізованих словників. На нашу думку, її походження можна простежити на основі іменника *среда*. За Г.О. Криловим, це – назва дня тижня, запозичена з днв.-слов. від лексем зі значенням *сердце*, *середина* [6]. Має цслов. етимологію, замість ісконнорус. *середá*. *Середá*, частіше *средá* (запозичене з цслов.) «середі, середь, серединá» < праслов. **serda* «середина» : **sǣrdь* «серце» [14, т. 3, с. 607]. Значення «серединний день тижня» слов. слово отримало через калькування д.-в.-н. *mittawēcha* «середá» або – аналогічно останньому з народнолат. *media hebdomas*, вельютское *missedma*, днв.-іт. *mezzedima*. У такому випадку можна казати про спорідненість з лат. *medius* («центральный, серединный») < Plt. **medio-* < PIE **medʰi-o* («середина»), на користь чого також свідчать грец. *μέτα* («з»), гот. *miþ* < **me-t* [18, с. 369].

Підсумовуючи, зазначимо, що із загальної кількості аналізованих номінацій на позначення каузальних домінант (19) для 13 було успішно реконструйовано архетипи, для 6 лексем (укр.) *висновок* і *засіб* та (рос.) *основание*, *уступка*, *цель* та *вывод*) віднайти етимони з праслов'янської, прагерманської або праіндоєвропейської мов не вдалося, що й буде складати *перспективу* наших подальших пошуків.

Література:

- Голдованський Я. Словник англіцизмів / Ярослав Голдованський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slovnuk.lutsk.ua/>
1. Етимологічний словник української мови : у 7 т. [уклад. О.С. Мельничук та ін.]. – К. : Вид-во «Наукова думка», 1985. – Т. 2 : Д–Копці. – 573 с.; 1989. – Т. 3 : Кора–М. – 553 с.; 2006. – Т. 5 : Р–Т. – 705 с.
 2. Етимологічний словник української мови : у 2 т. [уклад. Я.Б. Рудницький]. – Вінніпег : УВАН, 1982. – Т. 2 : Д–Б. – 1128 с.
 3. Заніздра Н.О. Етимони сучасних лексем у системі ноосферної освіти / Н.О. Заніздра, В.В. Заніздра // Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. Ч. 1. – 2007. – Вип. 5 (46). – С. 174–176.
 4. Кодухов В. И. Общее языкознание : [учебник] / Виталий Иванович Кодухов ; [предисл. И.А. Цыгановой]. – [6-е изд.]. – М. : Книжный дом «Либроком», 2013. – 304 с.
 5. Крылов Г. Этимологический словарь русского языка / Григорий Александрович Крылов. – СПб. : ООО «Полиграфуслуги», 2005. – 432 с.
 6. Левицький В. В. Основи германістики / Віктор Васильович Левицький. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 528 с.
 7. Леміш Н.Є. Реконструкція архетипних уявлень про каузальні домінанти з латинської основою у віддалено- та близькоспоріднених мовах / Н. Є. Леміш // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія Філологічні науки / [відп. ред. Г. В. Самойленко]. – Ніжин : Вид-во НДЛУ ім. М. Гоголя, 2015. – у друці.
 8. Леміш Н. Є. Реконструкція архетипних уявлень про причину, відображених у свідомості носіїв англійської, нідерландської, іспанської, української та російської мов / Н. Є. Леміш // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія / [гол. ред. А.В. Корольова]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – у друці.
 9. Откупщиков Ю.В. Из истории индоевропейского словообразования / Юрий Владимирович Откупщиков. – [2-е изд., испр. и доп.]. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ ; М. : Академия, 2005. – 320 с.
 10. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
 11. Топоров В. Н. О некоторых теоретических основаниях этимологического анализа / Владимир Николаевич Топоров // Исследования по этимологии и семантике. – М., 2004. – Т. I : Теория и некоторые частные ее приложения. – С. 19–40.
 12. Трубаев О. Н. Этимологические исследования и лексическая семантика / Олег Николаевич Трубаев // Принципы и методы семантических исследований. – М., 1976. – С. 147–179.
 13. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / Макс Фасмер ; [пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева]. – [2-е изд., стереотип.]. – М. : Прогресс, 1986. – Т. 1. – 573 с.; Т. 2. – 671 с.; Т. 3. – 831 с.; Т. 4. – 863 с.
 14. Шанский Н.М. Школьный этимологический словарь русского языка. Происхождение слов / Н.М. Шанский, Т.А. Боброва. – [7-е изд., стереотип.]. – М. : Дрофа, 2004. – 398 с.
 15. Щерба Л. В. Безграмотность и её причины / Лев Владимирович Щерба // Избранные работы по русскому языку. – М. : Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1957. – С. 56–62.
 16. Anttila R. Greek and Indo-European Etymology in Action : Proto-Indo-European *ag / Raimo Anttila. – Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2000. – Vol. 200 (Current Issues in Linguistic Theory). – XII, 314 p.
 17. Etymological Dictionary of Latin and the Other Italic Languages / Michiel de Vaan. – Leiden, 2008. – XIII + 825 p.
 18. Etymologisch woordenboek van het Nederlands : in 4 v. [onder hoofdredactie van dr. Marlies Philippa, dr. Frans Debrabandere, prof. dr. Arend Quak, dr. Tanneke Schoonheim en dr. Nicoline van der Sijs]. – Amsterdam : Amsterdam University Press, 2003. – Vol. I : A–E. – 725 p.; 2005. – Vol. II : F–Ka. – 659 p.; 2007. – Vol. III : Ke–R. – 695 p.; 2009. – Vol. IV : S–Z. – 687 p.
 19. Javed M. Etymological Analysis of the English Language Words / Mohammad Javed, Wu Xiao Juan, Saima Nazli // Language in India. – 2012. – Vol. 12. – P. 580–592.
 20. Lemish N. Causal Complex Dominant Semantics in English and Dutch : a Comparative Study / N. Lemish // Australian Journal of Scientific Research. – 2014. – No. 2(6). – P. 656–663.
 21. Lemish N.Y. Genesis and Development of Causal Dominant Semantic Meanings in Dutch / N.Y. Lemish // Science and Education a New Dimension. Philology, II(5). – Budapest, 2014. – Issue 28. – P. 7–20.

22. Midden-Nederlands Woordenboek [Electronic Resource]. – Mode of Access : http://nl.wikipedia.org/wiki/MiddelNederlandsch_Woordenboek.
23. Richards J.C. Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics / Jack C. Richards, Richard Schmidt. – Great Britain : Pearson Education Limited, 2010. – P. 205.
24. Shipley J.T. The Origins of English Words : a Discursive Dictionary of Indo-European Roots / Joseph Twadell Shipley. – Maryland : Johns Hopkins University Press, 2000. – 672 p.
25. Stockwell R.P. English Words : History and Structure / Robert P. Stockwell, Donka Minkova. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – XI, 208 p.
26. Vroeg Midden-Nederlands Woordenboek [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.inl.nl/onderzoek-a-onderwijs/lexicologie-a-lexicografie/vmnw>.
27. Wiktionary (a multilingual free encyclopedia) [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://ru.wiktionary.org/wiki> ; <http://en.wiktionary.org/wiki>.

УДК 811.112.2

С. І. Липка,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ЯК ФРАГМЕНТ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Стаття присвячена розгляду основних теоретичних засад дослідження польової концепції в лексичній семантиці, опису загальної характеристики семантичного поля, виділенню підходів до визначення семантичного поля, виокремленню типів семантичних полів і визначенню їх структури, та структури лексико-семантичного поля зокрема.

Ключові слова: лексична семантика, семантичне поле, лексико-семантичне поле, мовна картина світу, ядро, периферія.

Статья посвящается изучению теоретических предпосылок исследования полевого концепции в лексической семантике, описанию общей характеристики семантического поля, выделению подходов к определению семантического поля, определению типов семантических полей, их структуры, а также структуры лексико-семантического поля.

Ключевые слова: лексическая семантика, семантическое поле, лексико-семантическое поле, языковая картина мира, ядро, периферия.

The article deals with the theoretical investigation of lexical-semantic field as a fragment of the lingual world view, the main types of semantic fields are determined and their principal structural features and the features of the lexical-semantic field are defined.

Key words: lexical semantics, semantic field, lexical-semantic field, lingual world view, nucleus, periphery.

Як засвідчує огляд літератури, присвяченої дослідженню лексичної семантики, одним із найбільш актуальних питань сучасного мовознавства стає спосіб відображення світу у свідомості людини та роль вербальних засобів у цьому процесі. Тому такі поняття як «мовна картина світу» (МКС) – сукупність значною мірою суб'єктивних уявлень людини про об'єктивну дійсність, напрацьованих протягом століть, що виражаються через складну сітку мовних відношень [1, с. 38], та «мовне бачення світу» тощо, міцно закріпилися в сучасному лінгвістичному обігу. Тож опис МКС є одним із основних завдань сучасної лінгвістики. За припущеннями одного з основоположників теорії поля Й. Тріра, від того, наскільки швидко і точно буде заповнена мозаїка МКС, залежить детальне дослідження всієї лексико-семантичної системи мови. Особливо важливим для повноти вивчення МКС є, на нашу думку, комплексне дослідження функціонування різних лексико-семантичних угруповань. Завдяки їх детальному розгляду стає можливим встановлення закономірностей функціонування лексичних одиниць у мовленнєвому потоці, задоволення потреб лексикографії, а також накопичування емпіричного матеріалу, яке наближує лексичну семантику до її основної мети – опису семантичної структури слова і всієї лексико-семантичної системи мови.

Як відомо, слово у традиційній лінгвістиці розглядають як єдність позначення та позначуваного. Тому актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки виявляється підвищений інтерес до семантичних аспектів мови на усіх її рівнях, акцентується доцільність аналізу значення слова як структурованої системи. Проблема польової семантики слів сьогодні ще недостатньо вивчена. Метою розвідки є розгляд теоретичних засад семантичного аналізу мови та аналіз польового підходу як одного із перспективних шляхів дослідження лексичної системи мови.

Семантичний аналіз мови, його основні ідеї та принципи виникали поступово. Перші спроби дослідження **семантичного поля** припадають на кінець XIX початок XX століть. Ці ідеї та принципи відображені у наукових дослідженнях О. Потебні [13], М. Покровського [12, с. 20], Й. Тріра [27], В. Порціга [25], Н. Дьоршнера [19], О. Духачека [20, с. 436–452], Р. Хоберга [21], Р. Якендофа [22], Р. Освальда [24], Г. Кандлера [23, с. 256–270], А.І. Кузнецової [6], В. Гака [4], І. Стерніна [14], Ф. Нікітіної [9, с.11–15] та ін.

На думку М.М. Покровського, «слова та їх значення живуть не окремим одне від одного життям, а об'єднуються в нашій душі, незалежно від нашої свідомості, в різні групи, причому основою для угруповання є подібність або протилежність за основним значенням» [12, с. 20]. Спроби аналізу та опису системно організованої лексичної семантики сформували системний погляд на значення слів, який виражається у «методі семантичного поля», започаткованому у 20-30 рр. XX ст. гумбольдтіанцем Йостом Тріром. Вивчаючи семантичний розвиток пов'язаних в смисловому відношенні груп слів, Й. Трір прийшов до висновку, що мова складається зі структурних відношень мовних компонентів, які не залежать від реальної дійсності, причому поза полем не може бути значення [27, с. 44]. Тому для розуміння окремого словесного знака необхідна наявність всього його **поля** (як своєрідного різночастининомовного об'єднання на вираження певної семантики). Запроваджене Й. Тріром поняття **Wortfeld** стало на певний час основним змістовним елементом мовної моделі світу. Під **семантичним полем** Й. Трір розумів структуру певної понятійної сфери або коло понятійного змісту мови, притаманне мовній свідомості певної мовної спільноти [27]. Проте теорію Й. Тріра часто критикували, здебільшого через визначення лексичного значення слова з позиції **понятійного поля** і без урахування співвіднесення слова з предметом і поняттям, через повну відповідність «поняттєвих полів» «словесним», а також через те, що він вважав межі семантичних полів, які